

Ingvar Johansson, *Ontological Investigations. An Inquiry into the Categories of Nature, Man and Society*, Routledge, London 1989.

Ingvar Johanssons syfte med denna bok, som han arbetat med sedan 1975, sägs vara att utveckla en kategorilära, en teori om kategorier (s 1-2). Men det är inte helt klart (åtminstone inte för undertecknad) vad en "kategori" är för något, eller vad Johansson menar med denna term. Ibland tycks han mena att kategorier är maximalt abstrakta egenskaper (t ex s 1), men ibland att de inte behöver vara maximalt abstrakta (t ex s 3). Och ibland tycks han tänka sig att de inte alls är egenskaper (utan kanske snarare begrepp eller ord), som när han säger att kategorier är något man kan använda för att beskriva verkligheten (se s 1). Ibland menar han tvärtom att de är "verkliga aspekter hos varat" (s 2).

Låt mig börja i en annan ända. Johansson vill uppenbarligen säga något om vad som finns i världen, han vill presentera en ontologi eller åtminstone en viktig del av en ontologi. Och hans ontologi tycks innebära att allt som finns i världen är *universalia* och *instanser av universalia* (jfr s 31). "Universalia" är pluralformen av "universale". Vad är då ett universale för något? Ofta översätts termen "universale" med "allmänbegrepp" (t ex i Marc-Wogaus *Filosofisk uppslagsbok*), men kanske vore det bättre att säga att egenskaper och relationer är exempel på universalia: hur som helst är ett universale något som kan förekomma hos, eller på något sätt förknippas med, flera olika enskilda ting eller individer (eller sekvenser av enskilda ting och/eller individer). Egenskapen att vara rationell kan t ex förekomma hos flera olika individer, och relationen att vara far till råder mellan bl a mig och min son. Enligt den s k *nominalismen* finns endast enskilda ting (individer), och allmänbegrepp är inget annat än namn som kan appliceras på flera olika ting. Nominalismen förkastas av den s k *begreppsrealismen*, enligt vilken såväl enskilda ting som universalia existerar. Ofta skiljer man här på (minst) två varianter: enligt *platonisk* begreppsrealism finns universalia i någon sorts översinnlig verklighet (t ex i Platons idévärld), enligt *aristotelisk* begreppsrealism finns universalia i de enskilda tingen själva och ingen annanstans. Johansson ansluter sig till denna aristoteliska begreppsrealism.

Men i själva verket är det kanske riktigare att säga att Johansson accepterar realismen för vissa allmänbegrepp och nominalismen för andra. Ta t ex begreppet 'röd' - eller egenskapen att vara röd. Johansson tycks mena att detta begrepp (denna egenskap) egentligen inte finns som någonting utöver själva ordet "röd" - vilket är just vad en nominalist skulle säga - medan däremot flera olika egenskaper som innebär att man har en alldeles bestämd röd färgnyans är universalia som existerar i enskilda ting (s 15). Egenskapen att ha just den specifika röda färg som den bok har som nu ligger framför mig på skrivbordet är t ex ett universale, och den existerar också, bland annat i just den bok som nu ligger framför mig på bordet.

Låt oss kalla boken framför mig för "1" och egenskapen att ha dess röda färg för "R1". Egenskapen att ha den röda färg som föremålet 2 har kan vi kalla "R2", osv. Både 1 och 2 är röda, men R1 är inte identisk med R2. Däremot finns det kanske ett tredje föremål, 3, som har precis samma röda färg som 1, dvs att R1 = R3. Men vi måste nu också skilja mellan den *instans* av R1 (dvs av R3) som finns hos 1 och den som finns hos 3. Den första kan vi kalla "R1:1" (eller "R3:1"), den andra kan vi kalla "R1:3", etc. Enligt Johansson är alltså R1, R1:1 och R1:3 tre olika saker, men alla tre existerar i verkligheten, dvs i olika enskilda ting.

Dessutom existerar tydligen också *disjunktionen* av R1, R2, R3, R4, ... Rn (om vi nu antar att det finns precis n stycken olika röda nyanser), ty enligt Johansson refererar termen "röd" till just denna disjunktion (s 14-15), och om en term refererar till något, så måste väl detta något existera. (Man kan notera att termen "röd" enligt Johansson refererar till en disjunktion av universaliala - snarare än till (klassen av) röda ting, vilket är mer normalt. Klasser, mängder och andra abstrakta eller matematiska entiteter existerar såvitt jag förstår inte alls enligt Johansson. På denna punkt är han alltså mer nominalistisk än t ex Quine.)

Johansson tycks alltså mena att disjunktionen av R1 ... Rn existerar, men att den inte är ett universale. Såvitt jag förstår kan han väl inte heller mena att den är en instans av ett universale. Men samtidigt tycks han som sagt vilja hävda att det inte finns någonting i verkligheten utöver universaliala och instanser av universaliala. Detta går inte ihop.

Man kan också fråga sig vad en disjunktion av universaliala är för något. Det mest närliggande vore väl att säga att disjunktionen av R1 ... Rn är detsamma som egenskapen att ha någon av de röda nyanser som motsvarar R1 ... Rn. Men varför kan man då inte hävda att denna egenskap, som vi kan kalla "R", är ett universale? Johanssons skäl tycks vara att olika instanser av samma universale måste vara "kvalitativt identiska", och att olika instanser av R inte behöver vara kvalitativt identiska (s 14). Men detta är inte lätt att begripa. Visserligen är det klart att två instanser av R kan ha olika färg, men det är väl inte konstigare än att de kan ha olika form, och det behöver väl lika lite diskvalificera dem från att vara "kvalitativt identiska" i den relevanta betydelsen. Den relevanta betydelsen kan knappast vara den att vara "lika i *alla* avseenden" (eller att vara "instanser av exakt samma universaliala"). För att två instanser skall vara instanser av samma universalialie borde det väl räcka att de är instanser av just *detta* universalialie; att de eventuellt är olika i andra avseenden kan väl inte gärna spela någon roll. Och två instanser av R är ju "kvalitativt identiska" i den meningen att de har R gemensamt. Detta är ju förenligt med exempelvis att den ena också är en instans av R1, medan den andra är en instans av R2. Så kan man tycka, men det tycker alltså inte Johansson. Man kunde kanske också tycka att det är en smaksak eller lämplighetsfråga vilket synsätt man har på denna punkt, men det skulle Johansson säkert inte gå med på, ty han är ju ute efter att tala om hur verkligheten faktiskt är beskaffad (oberoende av vårt tänkande och våra behov).

Kanske tänker sig Johansson att ingenting kan vara en instans av flera olika universaliala. Om något är en instans av R1 kan det i så fall inte vara en instans av R (om R vore ett universale). Men detta tycks inte heller gå ihop med vad han säger. Ty han tycks mena att egenskapen att ha färg, dvs att ha någon färgnyans är ett universale (s 15). Låt oss kalla denna egenskap "F". F har instanser lika väl som t ex R1. Och måste vi inte också säga att varje instans av R1 också är en instans av F? I så fall kan vi konstatera att R1:1 = F:1. Det är i alla fall klart att den röda boken framför mig har både R1 och F. Nu tycks Johansson inte vilja säga att själva *boken* är en instans av R1 eller F; snarare menar han att den är en instans av ett sakförhållande, som i sin tur är ett universale bestående av (minst två) andra universaliala (s 31-34). Men det verkar ändå svårt att hävda att R1:1 är något annat än F:1. Och i alla händelser går Johanssons tes att F är ett universale inte ihop med hans tes att instanser av samma universale måste vara "kvalitativt identiska" (i en så stark mening att instanser av R inte behöver vara "kvalitativt identiska").

Som jag tidigare har sagt godtar Johansson den aristoteliska varianten av

begreppsrealism: universalialia finns i de enskilda ting och ingen annanstans. Detta torde innebära att alla universalialia har instanser. Det finns inga universalialia som inte har instanser. Det ligger då nära till hands att säga att universalialia enbart "finns" i den meningen att det finns instanser av dem. Och varför skall vi i så fall alls anta att det finns några universalialia? Räcker det inte att anta att det finns universaleinstanser, punkt och slut? Johansson förnekar detta. Han tycks mena att vi måste anta existensen av universalialia för att kunna förklara vad olika universaleinstanser har gemensamt (s 13). Boken framför mig har t ex precis samma röda färg som en viss bok (kallad "3" ovan) i hyllan bakom mig. Med andra ord: R1 = R3. Men är detta verkligen ett bra argument. Räcker det inte att det enda som finns här är instanserna R1:1 och R3:3, och att en viss relation råder mellan dem, nämligen den att de är "kvalitativt identiska" i fråga om färgnyans? Inte för att jag personligen har något emot universalialia, men man kan ju undra. Och anta att föremål 4 har en viss röd färgnyans som ingenting annat har. Måste vi i så fall anta att både R4 och dess enda instans R4:4 var för sig existerar? Eller kan vi i detta fall nöja oss med att instansen finns men inte något motsvarande universale? Man tycks ju inte förlora något förklaringsvärde på kuppen, och tydligen är detta vad som är avgörande för Johansson.

Ett genomgående problem är hur man skall förstå Johanssons tal om "instanser" av universalialia. En kanske närliggande möjlighet är att något är en instans av ett visst universale om och endast om det är ett (enskilt) *ting* som har den egenskap det är fråga om (eller en sekvens av ting som står i den aktuella relationen till varandra). Boken framför mig är t ex i denna mening en instans av universalet R1. I denna mening är det klart att något kan vara en instans av flera olika universalialia. Boken framför mig är t ex också en instans av universalet 'bok' eller 'egenskapen att vara en bok'. Men så tänker sig tydligen inte Johansson saken (jfr ovan).

En annan möjlighet är att något är en instans av ett visst universale om och endast om det är s a s förekomsten av universalet på en viss plats i rum och tid. Detta kunde man kanske tolka som det *sakförhållandet* (eller den händelsen) att det existerar något föremål som har detta universale på den aktuella platsen. I denna mening tycks en instans av ett universale inte kunna vara identisk med en instans av ett annat universale, men däremot kan något vara en instans av flera universalialia samtidigt. (Observera att den röda boken framför mig inte kan sägas vara identisk med existensen av en röd bok på den aktuella platsen framför mig. Jag kan t ex bläddra i den förra, men inte i det senare.) Men denna tolkning gör Johanssons tes att det enda som finns i världen är universalialia och instanser av universalialia rätt egendomlig. Den skulle nu gå ut på att det enda som existerar är universalialia och existensen av föremål som har dessa. Detta låter både obegripligt och själv motsägande (dock kanske inte samtidigt).

En tredje möjlighet är att förekomsten av ett universale på en viss plats skall uppfattas som en lokaliserad *del* av ett universale. En instans av R1 är t ex då den del av R1 som föreligger just hos boken framför mig. Det är något annat än boken själv. Den R1-röda färgen själv (universalet) finns lite varstans, men den del av den som tillhör just min bok finns på boken och ingen annanstans, och den är en instans av R1. En annan instans av R1 finns på framsidan av boken, och den är inte identisk med, utan en mindre del av, den R1-instans som finns på hela boken. Så kan man kanske uttrycka sig, men jag misstänker att denna tolkning till sist kollapsar i endera av de två tidigare.

Jag skall nu övergå till ett annat tema som tas upp i boken, nämligen distink-

tionen mellan externa och interna relationer. I *Filosofisk tidskrift* 1989:2 har Johansson framfört tesen att att s k interna relationer enligt den analytiska filosofin är såväl omöjliga som förhatliga. För en analytisk filosof, som undertecknad, låter detta spännande.

Det är inte särskilt klart vad en intern relation är för något. Termen "intern relation" kan tolkas på många olika sätt. Ewing skiljer i en känd översikt på tio olika betydelse. Han menar att en av dessa är den viktigaste, och Johansson ansluter sig också till denna: "A är internt relaterad till B genom relationen r om det är logiskt omöjligt för A att existera om inte B existerade och stod i relationen r till A" (s 113). Detta är ju inte diakt en definition av "intern relation" men det kunde kanske utvecklas på följande sätt:

r är en *intern relation* om (och endast om) följande gäller för alla A och B (eller kanske snarare: för några A och B): om A har relationen r till B, så är det logiskt nödvändigt att följande två villkor är uppfyllda: (1) om A existerar, så existerar också B, och (2) A har relationen r till B.

Ett exempel på en intern relation i denna mening kunde kanske vara 'identitet'. Om $A = B$, så måste det väl också vara så att om A finns, så finns B, och dessutom måste väl $A = B$. Eller utgör det klassiska exemplet med morgonstjärnan och aftonstjärnan ett motexempel? Morgonstjärnan är ju identisk med aftonstjärnan (bägge är identiska med planeten Venus), men detta är kanske inte logiskt nödvändigt? Men många skulle nog i Kripkes efterföljd säga att det är nödvändigt. Och i alla händelser är ju inte identitetsrelationen förhatlig för analytiska filosofer. Så vi är förmodligen på fel spår.

Dessutom visar det sig till sist att Johansson egentligen inte är intresserad av en viss sorts relationer, nämligen interna relationer, utan snarare av en viss bestämd relation: 'att vara internt relaterad till'. Man kan ibland tro att vad Johansson vill ha sagt med sitt tal om "interna relationer" bara är att det finns egenskaper A och B som är sådana att det är logiskt nödvändigt att om något har A så har det också B. Och det kan väl de flesta gå med på (åtminstone om vi håller frågan om begreppsrealism utanför). Det är t ex logiskt nödvändigt att om en person har egenskapen att vara både rik och girig, så har han egenskapen att vara rik. Många skulle väl också gå med på att ungarlar med någon sorts nödvändighet är ogifta - om detta sedan skall kallas för "logisk" nödvändighet är kanske mer omstritt.

Men Johansson går ett steg längre. För att egenskaperna A och B skall vara internt relaterade kräver han att den logiska implikationen skall gå åt båda hållen: "Två egenskaper är internt relaterade om och endast om det är omöjligt för en instans av ett sakförhållande att ha en av egenskaperna utan att också ha den andra, och vice versa" (s 118). Som exempel anger han bl a egenskaperna 'längd' och 'bredd'. Han menar alltså att det är (logiskt) nödvändigt att allt som har längd också har bredd, och omvänt.

Skulle en analytisk filosof vilja förneka detta? Möjligen skulle han säga att en linje (eller ett avstånd, eller ett spjutkast) kan ha längd utan att ha bredd, och att svensk tennis har bredd utan att ha längd, men Johansson kan säkert bortförklara detta. Och i så fall tror jag inte att analytiska filosofer i allmänhet skulle bry sig om att bråka om saken.

Som jag har försökt illustrera ovan finns det en mängd elementära problem i Johanssons omfångsrika och delvis mycket detaljerade bok (den kommer in på en stor mängd områden som jag här inte har diskuterat eller ens omnämmt, och den

spänner över nästan 400 sidor). Det är svårt att få något riktigt klart grepp om alla förgreningar och tillämpningar av den Johanssonska ontologin när man misslyckas med att förstå dess grundvalar. Detta gör boken svårläst och en smula frustrerande. Det är synd, ty den har också goda sidor. Johansson ger sig t ex in på en rad metafysiska problem som på senare tid varit rätt försummade i svensk filosofi, och hans engagerade inställning till sitt ämne är också tilltalande. Men till sist måste man nog ändå säga att hans bok är något av en koloss på lerfötter. □

Lars Bergström